

Світлана Ожгевич

*(студентка другого освітнього рівня, I курс,
спеціальність «Освітні, педагогічні науки»,*

Педагогічний факультет)

(Наук. керівн. – д.пед.наук, професор І.В.Стражнікова)

Професійна майстерність майбутніх викладачів ЗВО як педагогічна проблема

Інтеграція України в європейській освітній простір зумовлює потребу значного підвищення ефективності підготовки майбутніх викладачів закладів вищої освіти (ЗВО). Забезпечення якості підготовки фахівців значною мірою залежить від готовності викладача ефективно виконувати свою професійну діяльність. У зв'язку з тим, що сьогодні функції викладача ЗВО збагатилися новим змістом, проблема професійної майстерності набула особливої актуальності.

Про необхідність підвищення професійного рівня викладачів ЗВО наголошується у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст., Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012-2021 роки тощо.

Проблема професійної майстерності педагога має глибокі історичні корені. Ще в педагогічних теоріях мислителів Давньої Греції і Риму порушувалися питання про професійну майстерність учителя. Античні вчені ввели у вжиток термін «виховуюче мистецтво», яке розглядалося як «ступінь оволодіння вчителем майстерністю виховання і навчання» [9, с.76]. Так Арістотель (384-322 рр. до н.е.) зробив вагомий внесок в розробку теорії ораторського мистецтва, філософ обґрунтував основні засади риторики, в якій вбачав могутній засіб переконання та впливу на особистість.

На думку Сократа (469 -399 рр. до н.е.), «мистецтво педагога складається із стимулювання в учня потягу до істини, розвитку самостійного мислення, а не з повідомлення готових положень. Істинне знання ... повинно вирости з глибин його особистості і за допомогою учителя вийти на світ у всеозброєнні» [9, с.78].

Плутарх також звертав увагу на те, що «вчитель повинен мати великий життєвий досвід та бездоганну поведінку» [47, с.79]. А римський філософ Марк Фабій Квінтіліан (42-118 рр.) одним із перших сформулював вимоги до вчителя: «Нехай він буде простий у викладанні, терплячий у роботі. Нехай охоче відповідає тим, хто питає, і нехай поставити питання мовчазним. Нехай він кожного дня скаже учням щось таке, що в них назавжди лишилося б у пам'яті. Мова вчителя має бути чіткою, простою і ясною. Недоречна пишномовність і висування напоказ своїх обдарувань означає не силу, а слабкість розуму» [9, с.79-80].

Із гуманістичних позицій пояснювали суть вчительської професії представники епохи Відродження, а саме: Томас Мор, Томазо Кампанелла, Франсуа Рабле, Єразм Роттердамський, Мішеля Монтень та ін.

Основоположник педагогічної науки Я.А. Коменський писав: «А найкращі з-поміж людей нехай будуть учителями. Учитель повинен любити свою справу; високо оцінювати власну педагогічну діяльність (остерігатись низької думки про себе); вчителі мають бути прикладом для учнів в одязі і в харчуванні; лінощі, пасивність, бездіяльність несумісні із учительською професією, вони послаблюють дух педагога; школа не повинна дозволяти собі, щоб у її стінах перебував вчитель недбайливий, неохайний, який схильний до пиятики, непристойних висловлювань» [9, с. 84].

Педагог-майстер, за Й.Г.Песталоцці, «це вчитель, який постійно самовдосконалюється і рухається вперед. Любов до дітей вчений ставив навіть вище за знання свого предмета. «Найбільш важливою рисою вчителя, - писав Й.Г.Песталоцці, - є любов до дітей, яка іноді може замінити навіть талант та підготовку вчителя» [9, с.85].

Ідеї Й.Г. Песталоцці розвинув німецький педагог А. Дістервег, який вважав, що «джерелом розвитку дитини є не методика, а особистість педагога та його безпосередній вплив на дитину» [9, с.86]. Тобто, визначаючи сутність поняття майстерності вчителя, А. Дістервег, крім знань, відзначав «любов до професії, вихованців і педагогічні здібності» [9, с.88].

Проблема педагогічної майстерності вчителя займала значне місце у творчості А.Макаренка, який найважливішими її складовими вважав «педагогічний такт, професійні знання, передовий педагогічний досвід, гуманне ставлення до дитини» [60, с. 246]. Педагог писав: «Педагогічна майстерність зовсім не проста справа ... Я став дійсним майстром тільки тоді, коли навчився говорити «іди сюди» з 15-20 відтінками, коли навчився давати 20 нюансів у постановці обличчя, фігури, голосу. І я тоді не боявся, що хтось до мене не підійде або не відчуже того, що потрібно» [10, с. 247-248].

В. Сухомлинський вважав, що «сутність педагогічної майстерності полягає в умінні впливати на свідомість та почуття дітей, глибоко проникати у духовний світ кожного вихованця, використовуючи найефективніші методи та прийоми навчання» [10, с.189].

У 80-х роках ХХ століття проблема професійної майстерності викладача стала особливо актуальною. Її досліджували ряд вчених (М. Алексюк, О. Барабанщиков, Н. Кузьміна, В. Сенашенко та ін.).

На сучасному етапі дана проблема є предметом обговорення на конференціях різного рівня, у періодичних виданнях тощо. Європейський простір, на думку С.Вітвицької, «сьогодні потребує суттєвих перетворень у системі освіти, зокрема у закладах вищої освіти і висуває високі вимоги до професійної майстерності фахівця» [3, с.231]. Тобто від професійної майстерності викладачів відповідно до сучасних європейських стандартів залежить якість підготовки майбутніх педагогів. У зв'язку з необхідною ґрунтовною професійною підготовкою фахівців, яка передбачає «оволодіння методами й засобами виконання досліджень, прищеплення навичок самостійно й

водночас на високому рівні здійснювати наукову, педагогічну та виховну роботу» [3, с.232].

Ряд вчених (В.Андрущенко, І.Білецька, В.Юрченко, ін.) вважає, що для того щоб стати педагогом-майстром, потрібний вроджений талант. Так дослідниця І.Білецька акцентує увагу на спадковій схильності до педагогічної діяльності: «Майстром-педагогом може стати лише людина з визначеною спадковою схильністю до цієї професії» [1, с.95].

Ми погоджуємося із думкою А. Макаренка, що «майстерність вихователя не є якимось особливим мистецтвом, що вимагає таланту, але це спеціальність, якої треба навчитися» [17, с. 146]. Має рацію А.Кузьмінський, що «педагогічну майстерність не можна пов'язувати з якимось особливим даром, ототожнювати з вродженими рисами, адже ці риси не передаються спадково. Людина через генно-хромосомну структуру одержує лише задатки, генотипні утворення, які є передумовою розвитку і формування певних рис. До того ж педагогічна професія є масовою, і тут не можна покладатися на талант окремих індивідуальностей» [11, с. 25].

В. Вакуленко теж відзначає, що «педагогічна майстерність – це спеціальність, якої треба вчитися» [2, с.29]. При цьому вчений цілком слушно зауважує, що «відсутність спеціальних розробок з цього питання утруднює оволодіння майстерністю широким колом викладачів, особливо майбутніх» [2, с.30].

Останнім часом діяльність викладача стає об'єктом уваги значної кількості досліджень. Це не випадково, вважає Ю. Ірхіна, оскільки «саме в загальній і професійно-педагогічній культурі віддзеркалюється весь особовий, соціокультурний, морально-етичний потенціал. Загальновизнані вимоги, яким повинні відповідати викладачі вищої кваліфікації, склалися не за один день, а на кожному історичному етапі розвитку вищої освіти наповнювалися новим змістом і нині базуються на цілому комплексі рис» [6, с.121].

Праці вчених засвідчують, що «професійна діяльність викладача – це складна розумова праця, для здійснення якої він має володіти глибокими знаннями про цілі та завдання підготовки майбутніх фахівців, уміннями знаходити навчальний матеріал та сконструювати власний, логічно та доказово його викладати, використовуючи за потреби різноманітні підручники й технічні засоби; встановлювати правильні стосунки зі студентами, викликати в них бажання самостійно здобувати знання та навички для оволодіння спеціальністю, перевіряти й оцінювати рівень їхньої підготовленості. Це творча, емоційно насичена праця, яка потребує цілеспрямованості, значних вольових зусиль, високоморальної поведінки» [19, с.107].

Вчена З. Курлянд відзначає, що «викладач повинен бути майстром у будь-якому зі своїх професійних проявів» [12, с.88]. Тому одним із основних засобів розв'язання завдань, які стоять перед закладами вищої освіти, є формування професійної майстерності майбутніх викладачів.

О.Лавріненко відзначає, що «професійна діяльність викладача відбувається в різних напрямках, тому в кожному з них може проявлятися й майстерність. «Можна говорити про професійну майстерність загалом, - пише вчений, - чи зокрема про майстерність виховання, навчання, здійснення та керування науково-дослідною діяльністю, чи про майстерність організації та управління навчально-виховним процесом. У кожній з названих сфер майстерність має свою специфіку і те спільне, що притаманне будь-якому майстру педагогічної праці» [14, с.66].

Деякі науковці вживають терміни як «педагогічна майстерність», так і професійна майстерність». Ми погоджуємося із В.Куценко, яка вважає, що термін «професійна майстерність» набагато ширший, ніж «педагогічна майстерність». «Педагогічна майстерність, - зазначає вчена, - передбачає виконання функцій педагогічного процесу, тобто навчання та виховання, професійна майстерність своєю чергою передбачає також науково-дослідну роботу» [13, с.54].

Отже досліджуючи проблему формування професійної майстерності викладача, вважаємо за доцільне розглядати погляди вчених стосовно як професійної, так і педагогічної майстерності.

Теоретичний аналіз проблеми засвідчив, що вчені розрізняють поняття «сутність педагогічної майстерності» та «основи педагогічної майстерності». Для нашого дослідження важливе значення мають висновки І.Зязюна, який стверджує, що «сутність професійної майстерності – це суть, зміст, між тим, основи професійної майстерності – це те головне, на чому вона будується, без чого професійна майстерність неможлива, це його база, фундамент. Вчений зазначає, що «педагог-майстер щоденно підтверджує високий професійний рівень своєї діяльності. І якщо цього немає, то основи так і залишаються всього лише «потенційними можливостями». Творче поєднання цих вихідних складників у процесі здійснення педагогічної діяльності на високому рівні, який веде до досягнення очікуваних результатів у конкретних умовах навчання, і становлять сутність професійної майстерності» [5, с.13]. Вчений доводить, що «педагогічна майстерність базується на гуманістичній позиції педагога в спілкуванні зі студентами, у створенні середовища співробітництва і взаємоповаги. Оволодіння комунікативними вміннями здійснюється поступово» [5, с.17].

Т.Печериця вважає, що «основи професійної майстерності мають закладатися з початку підготовки майбутнього викладача ЗВО. Без таких основ немає педагога, без них не можна розраховувати на успіх навчання. Проте навіть якщо ці основи й закладено, це не означає, що людина автоматично стає педагогом-майстром» [20, с.117].

Розділяючи позиції вчених, О.Першина констатує, що «головна мета педагогіки як мистецтва, або інакше – професійної майстерності – визначається як найбільш уміле перетворення в практиці теоретичних положень педагогіки. Тобто, без оволодіння педагогічною теорією (знаннями) викладач не зможе стати справжнім майстром педагогічної праці і забезпечити належний рівень навчання та виховання студентів» [19, с.107].

Значної уваги дослідженню проблеми професійної майстерності приділив О. Гура, стверджуючи, що «оволодіння основами майстерності має бути спрямоване не тільки на формування знань і навичок, а передусім на розвиток здатності створювати такий «сплав», що передбачає високий рівень професійної компетентності фахівця. Для цього мають бути розвинуті професійні та особистісні риси в певній системі, що спрямовують, надають особливої форми професійним знанням та вмінням і створюють цей складний феномен» [4, с.99].

Л.Лутченко вказує на важливість розвитку рефлексії у професійній діяльності: «Досвід рефлексії, зверненої на різні об'єкти, насамперед – на власну діяльність, свої особистісні вияви в педагогічній позиції, дає студенту методологічний ключ до наступної самостійної роботи з самовдосконалення, дозволяючи грамотно формувати інформаційний запит до педагогічної науки, історичного досвіду, педагогів, колег» [16, с.43].

В.Олійник вважає, що «рефлексія допомагає у будівництві гуманістичних суб'єктно-суб'єктних стосунків між викладачем та студентом, оскільки здатність до рефлексії це не просто знання чи розуміння іншої людини, стверджує це своєрідний подвійний процес «дзеркальних» відображень один одного, відтворення внутрішнього світу іншої людини, у якому присутній «образ» партнера» [18, с.89].

О.Шестоपालюк вказує на роль педагогічної інтуїції у професійній діяльності викладача: «Для того, щоб обрати корисні інноваційні технології та правильно їх застосувати, кожному педагогу, а викладачеві вищої школи чи не насамперед, бажано володіти своєрідним, емоційно-насиченим способом мислення, творчим мисленням, в якому значну роль відіграє педагогічна інтуїція, тобто здатність викладача миттєво зробити найбільш ефективний навчальний крок» [21, с.85].

На жаль, відзначають вчені, відсутні наукові основи відбору молоді спочатку до вступу до педагогічних ЗВО, а потім до прийому на роботу. О.Коберник зазначає: «Зниження престижу педагогічної і наукової праці спричиняє відтік перспективної молоді в інші галузі та за межі країни. Зміст педагогічної освіти не встигає за швидкими змінами освітньої політики, збільшуючи розрив між актуальними потребами сучасної вищої школи та якістю підготовки майбутніх викладачів. І це далеко не повний перелік проблем у цьому напрямі» [8, с.44].

Вчений Б. Левківський акцентує увагу на тому, що «у закладах вищої освіти здійснюють підготовку фахівців для середніх шкіл. На викладацьку роботу до вищих навчальних закладів запрошують, як правило, випускників цих самих навчальних закладів, які закінчили аспірантуру. Однак їхня педагогічна підготовка переважно обмежується засвоєнням курсу педагогіки та психології вищої школи та складанням заліку, який переважно має формальний характер» [15, с. 57].

Вчений відзначає той факт, що «в рамках Болонського процесу здійснюється перехід системи вищої освіти України на дворівневу вищу освіту (бакалаврат і магістратуру), що передбачає присвоєння відповідно академічних ступенів бакалавра і магістра. З огляду на це, магістратура передбачає широку

фундаментальну, поглиблену спеціалізовану підготовку і самостійну науково-дослідну роботу, призначену для виховання інтелектуальної еліти нашого суспільства»[15, с.58].

Ретроспектива проблематики професійної майстерності викладача у науковій літературі дозволяє стверджувати, що формування професійної майстерності майбутніх викладачів ЗВО має відбуватися під час їхнього навчання в магістратурі, де вони повинні оволодіти її основами, теоретичними знаннями та практичними навиками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Білецька І. М. Особливості рефлексії професійної діяльності молодих викладачів вишу. Проблеми сучасної психології. 2011. Вип. № 12. С. 93-100.
2. Вакуленко В. М. Розвиток теорії і практики в педагогічній освіті України, Білорусі на основі акмеологічного підходу : [монографія]. Луганськ : Альма-матер, 2007. 496 с
3. Вітвицька С. С. Педагогічна підготовка магістрів в умовах ступеневої освіти: теоретико-методологічний аспект : [монографія]. Житомир: Спалах, 2009. 440 с.
4. Гура О. І. Психолого-педагогічна компетентність викладача вищого навчального закладу : [монографія]. Запоріжжя : ГУ «ЗІДМУ», 2006. 332 с.
5. Зязюн І. А. Філософія педагогічної якості в системі неперервної освіти. Вісник Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2005. № 25. С. 13-18.
6. Ірхіна Ю. В. Формування професійної толерантності майбутніх викладачів вищої школи : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук :13.00.04. Одеса, 2011. 218 с.
7. Кадемія М. Ю. Використання Веб-квестів у навчальному процесі ВНЗ. Професіоналізм педагога в контексті європейського вибору України: якість освіти – основа конкурентоспроможності майбутнього фахівця : матеріали міжнар. наук.- практич. конф., Ялта (22–24 верес. 2011 р.). Ялта : РВНЗ КГУ, 2011. Ч. 1. 232 с. С.153-156.
8. Коберник О. М. Технологія професійного відбору майбутніх педагогів / О. М. Коберник, М. В. Михайліченко, Д. І. Пащенко, Л.В.Ткачук. Київ. : Міленіум, 2006. 78 с.
9. Кравець В. Історія класичної зарубіжної педагогіки та шкільництва [Текст] : навч. посіб. для студ. пед. навч. закл. Тернопіль : Тернопіль, 1996. 436 с.
10. Кравець В. Історія української школи і педагогіки : Курс лекцій: Навч.посібник для пед.вузів. Тернопіль : Б.в., 1994 . 359 с.
11. Кузьмінський А. І. Педагогіка :[підручник]. К. : Знання-Прес, 2004. 445 с.
12. Курлянд З. Н. Професійна усталеність вчителя – основа його педагогічної майстерності : [навч. посіб.] Одеса: УКМН, 2015. 160 с.
13. Куценко В. Г. О сущности профессионального мастерства педагога. Пути совершенствования. Полтава : ПГПУ, 1985. 171 с.
14. Лавріненко О. А. Педагогічна майстерність в історико-педагогічному вимірі : теорія, практика, поступ : [монографія]. Київ: Вища школа, 2009 328 с.
15. Левківський Б. Підвищення педагогічної майстерності викладачів вищих навчальних закладів. Вища школа. 2005. № 3. С. 55-58.
16. Лутченко Л. Г. Перші кроки до майстерності. Кіровоград :Основа, 2005. 168с.
17. Макаренко А С. Про мій досвід. Твори : [в 7 т.]. Київ : Рад. шк., 1954. Т. 5. 426 с.
18. Олійник В. В. Професійне удосконалення науково-педагогічних працівників: проблеми та шляхи вирішення. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць. / за ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського. Вип. 27 (31) : [в 3-х ч.]. Ч. 1. Харків. : НТУ «ХП», 2010. С. 88-97.

19. Першина Л. В. Деякі аспекти підготовки майбутніх викладачів вищих педагогічних навчальних закладів. Наука і освіта : наук.-практ. журнал ПНЦ НАПН України. 2011. № 8' 2011 / СІV. С. 106-109.

20. Печериця Т. Особистість – фундаментальне поняття педагогічної науки. Вища освіта України, 2006. № 2. С. 116-119.

21. Шестопалюк О. В. Підготовка і підвищення кваліфікації педагогічних кадрів вищої школи: проблеми і перспективи. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти : зб. наук. праць / за ред. Л. Л. Тovaжнянського та О. Г. Романовського. Вип. 4 (8). Харків. : НТУ «ХПІ», 2004. С. 84-91.